

HANDRIK ADÉL

A justizmordok okai – tévedési források a büntetőeljárásban

Az igazságszolgáltatás rendszere szükségszerűen magában hordozza a tévedés lehetőségét, ezt jól bizonyítják a közelmúlt hazai justizmordjai, például a Pusoma-ügy vagy a móri bankrablók esete.

Ha közelebbről megvizsgáljuk ezeket az ügyeket, szembeötlő, hogy már a nyomozati szakban felmerültek olyan hibák, tévedések, amelyek végül megakadályozhatták egy adekvát ítélet meghozatalát. E körülményből pedig adódik a kérdés, hogy egy justizmord csak a bíró tévedése – mint ahogy az az első pillantásra tűnik –, vagy más tévedési források, a büntetőeljárás más alanyainak hibái is hozzájárulnak.

Ha utóbbi feltevés igaznak bizonyul, akkor a téves ítéletet nem elegendő a hozzá vezető folyamatról elszigetelten, tehát önmagában és csak a tárgyalási szakban vizsgálni: megértéséhez mindenképpen szükséges a büntetőeljárás más szakaszaiban bekövetkezett hibák, tévedések mibenlétének feltárása is.

A justizmord fogalma, fokozatai

A justizmord kifejezés német eredetű, magyarra – a mibenlétét leginkább megragadó – „igazság megölése”-ként fordítható le. Fogalmát a Révai lexikon a *bírói tévedés* szócikk alatt határozza meg, e szerint a justizmord „*tágabb értelemben: az igazságnak meg nem felelő büntető ítélet hozatala s ennek végrehajtása; szűkebb értelemben: ártatlan egyénnek halálra ítéltése és kivégzése*”¹.

E meghatározás helyesen ragadja meg a justizmord lényegét, meglátásom szerint – figyelembe véve napjaink igazságszolgáltatási rendszereinek sajátosságait is – nem lehet megelégedni csupán e tágabb és szűkebb felosztással.

E gondolat alapján tehát a justizmord tágabb értelemben a „bűnös terhelt felmentését” is magában foglalja, míg szűkebb értelemben csak a „nem bű-

¹ Révai nagy lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. III. kötet. Hasonmás kiadás, Szekszárd, 1990

nös terhelt elítélését” jelenti. Utóbbi kategória azonban tovább osztható a kiszabott büntetés súlyossága alapján. E szerint tehát a nem bűnös terhelt

- halálra ítélese és az ítélet végrehajtása,
- halálra ítélese, de az ítélet hosszabb ideig történő végre nem hajtása (halál-sor),
- tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélese,
- életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélese a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségével,
- határozott idejű szabadságvesztésre ítélese

fokokat határozhatók meg. Megjegyzendő azonban, hogy a sor még tovább folytatható az enyhébb megítélésű justizmordok irányába.

A nem bűnősként történő elítélés jogállami keretek között súlyosabb problémának tekinthető, mint a téves felmentés, mindazonáltal ez utóbbiak sem kívánatosak: minden bizonnyal a bűnözési ráták növekedésével járhat a felelősségre vonás hiánya, és az ezáltal lehetővé tett újabb bűncselekmények elkövetése, valamint a más elkövetőknek mutatott rossz példa.²

Megjegyzendő azonban, hogy a felmentő ítéletek megszületésére éppen a jogállamiság léte miatt kerülhet sor: még „*a feudális jog szerint azokban az esetekben, amikor az ügy nem volt világos (non liquet), az ítélethezatalt elhalaszthatják és a vádlott a gyanú állapotában maradt*”³. Hajdu megfogalmazásában úgynevezett gyanút fenntartó ítéletek születtek.⁴

Ez természetesen ma egyáltalán nemkívánatos megoldás, ezért ha a bűncselekményt nem lehet minden kétséget kizáróan a terheltre bizonyítani, akkor fel kell őt menteni. E „kötelezettségből” következik, hogy ez a szó szoros értelmében nem minősíthető a bíró tévedésének, legfeljebb téves ítéletnek.

A továbbiakban, jelentőségére tekintettel, elsősorban a „nem bűnös személy” elítélésének problematikáját vizsgálom. Ennek megfelelően a justizmord kifejezést is ebben az értelmében használom.

² Már Beccaria megfogalmazta a büntetések elmaradhatatlanságának követelményét. Cesare Beccaria:

A bűnokről és büntetésekről. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1998, 42. o.

³ Király Tibor: Büntetőítélet a jog határán. Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről. KJK, Budapest, 1972, 209. o.

⁴ Hajdu Lajos: A felvilágosodás büntető eljárásjogi követelése. In: Tóth Mihály (szerk.): Büntető eljárásjogi olvasókönyv. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 22. o.

A justizmordok okai

Az eljárás résztvevőinek személyiségében rejlő tévedési források

A krimináltaktika „személyi jellegű bizonyítékszerzési mozzanatok főbb sajátosságaival és összefüggéseivel foglalkozik”⁵, így az e tárgykörben előforduló hibák veszélyforrását az eljárásban részt vevők személyében, még pontosabban a személyiségüknek megfelelő magatartásukban kell keresni.

Megjegyzendő azonban, hogy a tévedések, végső soron a téves ítéletek előfordulásának valószínűségét az eljárás résztvevőinek hibái mellett tovább fokozza a büntetőeljárás kettős szorításában⁶, vagyis az alaposság és a gyorsaság követelménye között őrlődő nyomozó hatóság feszített munkatempója, és a nyomozás során alkalmazható eszközök, módszerek jogállami (adott esetben kevésbé hatékonynak tekintett) volta is.

A (hamis) beismerő vallomás kérdésköre

Témánk szempontjából a beismerő vallomás vizsgálata elsődleges fontosságú, hiszen ez az a bizonyíték, amely már önmagában megalapozhatja a bűnösséget.⁷

A törvényhozó azonban, látva e kétélű fegyverben rejlő problémát, a (hamis) beismerő vallomások súlyának csökkentésére a Be. 118. § (2) bekezdésében megköveteli, hogy – ha a törvény eltérően nem rendelkezik – a terhelte beismerése esetén is meg kell szerezni az egyéb bizonyítékokat.

Ennek ellenére felvetődik a kérdés, hogy a bizonyítékok királynőjének birtokában ténylegesen feltárják-e a terhelő és a mentő bizonyítékokat. Meglátásom szerint a „helyes megoldás” ismerete (tudniillik hogy tényleg a terhelte lehet az elkövető) jelentősen befolyásolhatja az „egyéb bizonyítékok” beszerzését, aminek legnagyobb hibája, ha azokkal csak alátámasztani akarják a beismerő vallomást.

⁵ Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: Kriminálisztika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2009, 37. o.

⁶ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004, 40. o.

⁷ Elek Balázs: A hamis beismerő vallomást eredményező befolyásolás a büntetőeljárásban. Debreceni Jogi Műhely, 2007/2., <http://www.jogimuhely.hu>

Tehát a nyomozó állhatatos, kitartó ragaszkodása adott személy mint elkövető bűnösségéhez, jelentősen megnehezítheti vagy meg is akadályozhatja a tényleges elkövető megtalálását és felelősségre vonását, hiszen minden cselekedetét a gyanúsított „lebuktatásának” célja uralja, így a tárgyi bizonyítékok megszerzése mellett a kihallgatási taktikáját is.⁸

Az Egyesült Államokban némely esetben olyan szintű az ügyészség ragaszkodása az általa jónak tartott verzióhoz, hogy mindent megtesznek annak igazolására, és csak a végső esetben (legtöbbször a DNS-vizsgálat kevésbé kétségsbe vonható eredménye láttán) ismerik be, hogy tévedés történt. Az egyik alkalommal a terheltet „látomászerű” vallomása alapján ítélték halálbüntetésre állítólagos tettéért.⁹ Ez azonban nem volt beismerésnek nevezhető a szó büntetőeljárás-jogi értelmében, hiszen a kihallgatás során leginkább a nyomozók vezették rá a megfelelő válaszokra, a bűncselekmény elkövetésével kapcsolatos körülményekre.

A tévedések, hibák elkerülése érdekében tehát jelentős szerepe van a kihallgatást végző nyomozó tevékenységének, különösen az egyes beugrató jellegű taktikai fogások alkalmazása tekintetében, hiszen ő az, aki megteremti azokat a körülményeket, amelyek felszínre hozzák a kihallgatott pszichikai, akarati gyengeségeit.

A Tóth Mihály által vizsgált taktikai blöff esetében például ott rejtőzik a tévedés lehetősége, hogy „a vizsgáló olyan körülményekkel operál, amelyek nagyjából vagy teljesen ismeretlenek számára és csupán feltételezi azokat”¹⁰.

Az Elek Balázs által leírt következő példa is jól mutatja továbbá, hogy akár egy átlagos képességekkel, személyiségjegyekkel bíró terhelt esetén is bekövetkezhettek az e taktikai fogásokból eredeztethető tévedések. A gyakorlatban előfordult olyan eset, amelyben a nyomozói taktikázások következményeként az elkövető azokat a ház- vagy gépkocsifeltöréseket is magára vállalta, amelyeket nem ő követett el, mivel azt a tájékoztatást kapta, hogy olyan ügyekben hallgatják csak ki, amelyekben a helyszínen megtalálták az ujjnyomait. De az olyan kihallgatási módszer sem ritka, amelynek keretében nem létező vagy még be nem szerzett (de létezőnek feltételezett) bizonyítékokra hivatkoznak a ki-

⁸ Savage és Milne is kiemeli írásában a rendőrség „beismerővallomás-orientáltságát”. Stephen P. Savage – Becky Milne: Miscarriages of justice. In: Tim Newburn – Tom Williamson – Alan Wright (eds.): Handbook of Criminal Investigation. Willan Publishing, Cullompton, 2007–2008, p. 611.

⁹ Badó Attila – Bóka János: Ártatlanul halálra ítélték. Az amerikai igazságszolgáltatás tévedései. Nyitott Könyv Kiadó, Budapest, 2003, 51–60. o.

¹⁰ Tóth Mihály: A taktikai blöff alkalmazása. Belügyi Szemle, 1980/5., 15. o.

hallgatáson, ennek veszélyei magától értődők, befolyásoló hatásuk pedig a későbbi beismerő vallomásra mint eredményre kétségtelen.¹¹

A nyomozó már-már manipulatív magatartásán túl tehát a terhelt személyiségvonásainak vagy akár a társadalmi helyzetének is jelentősége van a hamis beismerő vallomások megtételében. A szakirodalomban számos hamis beismerést előidéző motivációról olvashatunk, taxatív felsorolásuk azonban aligha lehetséges.

A terhelt személyiségvonásai közül különösen jelentős lehet a hiszékenység, a gyenge pszichikai alkat, az alacsony intelligenciahányados, az esetleges pszichiátriai betegség vagy éppen a személyiségének kóros vagy hiányos fejlődése, amelynek következtében akár csupán pillanatnyi előnyért is beismerheti az adott bűncselekmény elkövetését. Az ilyen tulajdonságokkal jellemezhető személyek esetén már maga a büntetőeljárás ténye, a kihallgatásra jellemző stresszhelyzet is erős nyomásgyakorlást jelenthet.¹²

Mindezek mellett azonban a hamis beismerés okai között említhetjük azt a lehetőséget is, amikor a beismerő személy tudatosan vállalja magára az elkövetett bűncselekményt, ez leginkább érzelmi okokból vagy a valódi elkövetőtől való félelemből, esetleg fenyegetés miatt, kényszer hatására történhet meg.¹³

A hamis beismerés azonban az említetteken túl megjelenhet akár taktikai fogásként is, a szigorúbb büntetéstől való megmenekülés eszközeként, vagy mint egy kézenfekvő lehetőség a gyanúsított számára a nyomasztó helyzetből történő minél gyorsabb szabadulás irányába.

Mindeme szempontokat, valamint azt a körülményt is figyelembe véve, hogy nemcsak a beismerés, de annak visszavonása is hamis lehet¹⁴, megállapítható, hogy a terhelt beismerő vallomását meglehetősen bizonytalanság jellemezheti, ezért mindenképpen helyes, ha a beismerő vallomás bizonyíték szerepének túlértékelését a bírói gyakorlat is tiltja.¹⁵

11 Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Tóth Könyvkereskedés és Kft., Debrecen, 2008, 87. o.

12 Elek Balázs: A személyi bizonyítékok megbízhatósága a büntetőperekben. Rendészeti Szemle, 2009/3., 95. o.

13 Az Innocence Project keretében végzett kutatások alapján a következő hamis beismerő vallomást előidéző tényezőket határozták meg: kényszer, részegség, csökkent befogadóképesség, mentális károsodás, a jog nem tudása, erőszaktól való félelem, valós kár-, sérelemokozás, durva fenyegetés, a helyzet félreértése.

<http://www.innocenceproject.org/understand/False-Confessions.php>

14 Karl Peters: Fehlerquellen im Strafprozess. Eine Untersuchung der Wiederaufnahmeverfahren in der Bundesrepublik Deutschland. Bd. 2. C. F. Müller Verlag, Karlsruhe, 1972, S. 7.

15 Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: i. m. 244. o.

Ennek megfelelően „az elsőfokú bíróság ítéletének megalapozatlanság folytán történő hatályon kívül helyezését eredményezi, ha a bíróság a bűnösséget megállapító ítéletét a vádlottnak a nyomozás során tett egyetlen – és később visszavont – olyan beismerő vallomására alapítja, amelyben foglaltakat az ügyben feltárt objektív jellegű bizonyítékok kellően nem támasztják alá, és elmaradtak azok a szakszerű vizsgálatok is, amelyek a vádlott beismerő vallomásának az alátámasztására, illetőleg azok megcáfolására alkalmasak”¹⁶.

Feltétlenül megjegyzendő azonban, hogy a beismerő vallomások létrejötténél ideális esetben nem csupán a terhelt és a hatóság képviselője van jelen, hanem a védőügyvéd is, akinek jelentős szerepe lehet mind a terhelt kifejtett motivációinak visszafogásában, mind a hatóság munkájának ellenőrzésében. Ahogy azt Fenyvesi Csaba megfogalmazta „a védő tevékenysége megfigyelő és ellenőrző akkor, ha a hatóságok eljárása előmozdítja a terhelt érdekeit; de a védő feladata támadó és cáfoló lesz, ha a hatóságok tévedésből vagy elfogultságból figyelmen kívül hagyják a terhelt jogos érdekeit”¹⁷.

A tanúvallomások és a felismerésre bemutatás hibái

A bűncselekmény felderítésében, az események rekonstruálásában, a verziófelállításnál és a bizonyítási eljárás során – a terhelt személyén túl – a sértett és a tanúk szerepe lehet alapvető fontosságú, mindazonáltal a személyükben rejlő bizonytalansági tényezők jelenthetik éppen azt a momentumot, amely a terhelt hamis beismerése és nem elégséges tárgyi bizonyíték esetén a téves bírói meggyőződés kialakulásához vezethet.¹⁸

A sértett mint „első számú tanú”¹⁹ vallomásának pontatlanságát egyebek között személyes érintettsége, a történetek érzelmi okokból való „túlértékelése” okozhatja, a szem- és hallomástanúk esetében azonban ezek a szempontok már kevésbé játszanak szerepet.

A justizmord vizsgálatánál a tanúk fajtái közül a tévedő és a hamis tanúk bírnak relevanciával, mivel a vallomásuk objektíve hamis tényeket tartalmaz.

¹⁶ BH, 2001/316.

¹⁷ Fenyvesi Csaba: A védőügyvéd. A védő büntetőeljárási szerepéről és jogállásáról. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2002, 143. o.

¹⁸ Az Egyesült Államokban e témával kapcsolatosan végzett kutatás eredménye szerint a téves ítélettel végződő esetek 77 százalékában játszottak közre a tanúk tévedései. John Collins – Jay Jarvis: The Wrongful Conviction of Forensic Science. Crime Lab Report, 2008.

http://www.crimelabreport.com/library/pdf/wrongful_conviction.pdf

¹⁹ Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: i. m. 380. o.

A különbség e két típus között csupán annyi, hogy a tévedő tanú szubjektíve igazat akar mondani, vallomása objektíve mégsem felel meg a valóságnak. Ezzel szemben a hamis tanúk nem tévednek, tudatosan állítanak hamis tényeket. A terheltre nézve mindkét lehetőség hasonló következményekkel járhat, mindazonáltal saját szempontjukból a jogkövetkezményeket tekintve már nem mindegy, hogy tévedtek vagy hamisan tanúskodtak, amit a törvény büntetni rendel.²⁰

A tévedő tanú esetén feltételezhető, hogy a bűncselekmény megtörténte-kor az észlelésben, a kihallgatáskor pedig az emlékezés folyamatában megjelenő defektusok, a saját személyiségének tulajdonságai, a temperamentuma, adott esetben túlzott segíteni akarása, tehát végső soron a történeteknek a szubjektumukon átszűrt visszaadása okozhat bizonytalanságokat, ezek pedig tévedéseket.

Az észlelés és az emlékezés fontos folyamatok a tanúvallomás hitelt érdemlősége, megbízhatósága szempontjából. A bűncselekmény rekonstruálásához szükséges, hogy a majdani tanúk a cselekményt optimálisan észleljék, és a történeteket minél pontosabban vissza is tudják adni. Ezt azonban több tényező is befolyásolja. Egyrészt az események általában nagyon gyorsan történnek, így a pontos és részletes megfigyelésük nem lehetséges, valamint az észlelés körülményei sem mindig a legkedvezőbbek; másrészt az emberi emlékezés is sok tényezőtől függ: a nem megfelelően észlelt eseményeket nehezebb vagy teljesen lehetetlen pontosan visszaadni, továbbá adott személy érdeklődési köre, ismeretei is befolyásolhatják, hogy a konkrét cselekménnyel kapcsolatban mire figyelt fel, vagy éppen mit jegyzett meg.²¹

Az észlelés és emlékezés hibáin túl azonban számolni kell a tanúknak felszínre törő lombrosói látásmóddal, a „született bűnöző” mítoszában megelevenedő előítéletekkel, amelyek befolyásolják a visszaemlékezést, ezáltal zsinésítve a nem csupán a tényekre szorítkozó vallomást.

A hamis tanú esetében a probléma azonban némileg eltérően jelentkezik. Meglátásom szerint e típusnál az előítéletes vallomás kevésbé lehet jellemző, hiszen az előadását nem ilyen kisebb jelentőségű emocionális, hanem nagyon is tudatos alapokon teszi meg, ami természetesen nem zárja ki azt, hogy a háttérben erős érzelmi okok álljanak. Így például az elkövetőtől való félelem, fenyegetés, a neki fontos személy védelme, bosszú vagy éppen az anyagi javakért cserébe történő „tévedés”.

²⁰ Btk. 238–241. §

²¹ Nagy Lajos: Tanúbizonyítás a büntetőperben. KJK, Budapest, 1966, 128–214. o.; Kertész Imre: A kihallgatási taktika lélektani alapjai. KJK, Budapest, 1965, 199–244. o.

Az előbbieken tárgyalt pszichikai folyamatok, a különféle motivációk azonban nemcsak a tanúvallomások téves (hamis) voltát idézhetik elő, hanem hatással vannak a felismerésre bemutatás eredményességére is, hiszen téves azonosításhoz, hamis felismeréshez vezethetnek.

Hans Jörg Odenthal szerint „a gyanúsítottak a téves azonosítása a szemtanú által felismerésre bemutatással vagy fényképről felismeréssel az egyik fő oka a büntetőeljárásban hozott téves ítéleteknek. [...] Ráadásul a megismélt eljárás által korrigált hibás ítéletek száma sem becsülhető túl nagyra, mert egy tévedésen alapuló rossz azonosítást utólag alig lehet új tények és bizonyítékok segítségével megdönteni.”²² Ehhez járul még az a körülmény, hogy a tanúnak nehezebb feladat lehet egy (talán) soha nem látott személy azonosítása, mint az események tanúvallomás körében történő felidézése.

Karl Peters szerint ahhoz, hogy egy azonosítás sikeres lehessen, szükség van megfigyelőképességre, megfigyelési lehetőségre, az emlékezetbe vésés és megőrzés képességére, önkritikára, valamint önállóságra.²³ Csak ezek együttes megléte adhat lehetőséget a helyes felismerésre, ez azonban a legkritikább esetben adatik meg, így mindenképpen számolni kell bizonyos hibaszázalékkal.

A felismerésre bemutatás végkimenetelét övező kétségek és bizonytalanságok is devalválhatják azonban az eljárás hasznosságát, ezáltal eredményének súlyát, ami hosszú távon e bizonyítási eljárás nem megfelelő alkalmazásához, ez pedig ugyancsak tévedésekhez vezethet.

A felismerésre bemutatás kevésbé következetes alkalmazására lehet példa Kirják János esete, akit „fel nem ismerése” ellenére elítéltek egy szegedi nő megöléséért, és csak tizenegy évvel később derült ki, hogy a bűncselekmény elkövetése Kovács Péterhez kötődik, aki ez idő alatt további öt nőt ölt meg.²⁴

E bizonyítási eljárásra vonatkozó szabályok közül a gyakorlatban talán annak a rendelkezésnek van a legnagyobb jelentősége, hogy „nem szabad felismerésre bemutatni azt a személyt, illetve tárgyat, akit, illetve amelyet a nyomozás során fényképének nyilvános, előzetes bemutatásával kutattak fel, vagy akit, illetve amit a felismerő személy a nyomozási cselekmények végrehajtása során láthatott”²⁵. Meglátásom szerint e szabály be nem tartása (adott

²² Hans Jörg Odenthal: Die Gegenüberstellung im Strafverfahren. Richard Boorberg Verlag, Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar, 1992, S. 19.

²³ Karl Peters: i. m. 92. o.

²⁴ Kovács Lajos: A Mór megtette... Az elmúlt évek legmeggrázóbb magyar gyilkosságai. Korona Kiadó, Budapest, 2009, 247–255. o.

²⁵ A belügyminiszter irányítása alá tartozó nyomozó hatóságok nyomozásának részletes szabályairól és a nyomozási cselekmények jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítésének szabályairól szóló 23/2003. (VI. 24.) BM–IM együttes rendelet (Nyer.) 45. § (3) bek.

esetben be nem tarthatósága) okozhatja a legtöbb problémát a bizonyítási eljárásban.

Ezt a megállapítást támasztja alá a móri bankrablás esete, amikor is a bűncselekménnyel elsőként összefüggésbe hozott és a média segítségével már körözött *Horváth Szilárd*ról és *Farkas Róbert*ről készült fényképekkel kérdezték ki a tanúkat arról, hogy nem ők voltak-e az elkövetők. A móri esetnél azonban találhatunk példát a felismerésre bemutatás eredményének helytelen értékelésére is, hiszen a nyomozás előrehaladtával képbe kerülő *Kaiser Ede* személyében a tanúk elég bizonytalanul „ismerték fel” az egyik elkövetőt. Erre a tévedésre csak az elítélés után derült fény.²⁶

Az eddigiek alapján tehát megállapítható, hogy a kihallgatás többszereplős eljárási cselekmény: nemcsak a tanú kell hozzá, hanem a kihallgatást végző is, így a tanúvallomás mint végeredmény valóságnak megfelelő voltát vagy éppen hiteltelenségét e személy magatartása, kihallgatási taktikája is befolyásolhatja szuggesztív kérdések feltételével, azzal, hogy lehetőséget ad-e a vallomás egyben történő elmondására, vagy esetleg saját elképzeléseit, előítéleteit próbálja a tanúra erőltetni.²⁷

Mindazonáltal a hamis tanúvallomások esetén a nyomozó hatóság felelőssége abban rejlik, hogy ezeket kiszűrje, megfelelően ellenőrizze az abban foglaltakat, valamint feltárja az esetleges ellentmondásokat, ezzel is megelőzve a tévedés bírósági szakig való gyűrűzését.

A tanúvallomások ellenőrzésére, az esetleges kétségek eloszlatására alkalmas eszköz lehet a logikai ellenőrzés, a helyszíni kihallgatás, a bizonyítási kísérlet, a poligráfus vizsgálat, vagy a jegyzőkönyvek összevetése alapján az ellentmondások feltárása²⁸, de a szembesítésről sem feledkezhetünk meg, amely megfelelő alkalmazás esetén szintén lehetőséget nyújt a tévedések felismerésére, tisztázására.²⁹

Megjegyzendő továbbá, hogy a nyomozó hatóság részéről az egyes nyomozási cselekmények nem megfelelő időben történő elvégzése is hatással lehet az egész büntetőeljárás eredményességére, itt azonban nem csupán a használatatlan nyomozási cselekmények teljesítésére gondolok. Azokra a bizonyítási eljárásokra (például felismerésre bemutatás) is fokozott figyelmet kell fordítani, amelyek végkimenetelét nemcsak az észlelés és emlékezés be-

26 Kovács Lajos: i. m. 215–222. o.

27 Gődöny József: Bizonyítás a nyomozásban. KJK, Budapest, 1968, 240. o.

28 Bócz Endre (szerk.): Kriminálisztika I–II. Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004, 885–921. o.

29 Fenyvesi Csaba: Szembesítés. Szemtől szemben a bűnügyekben. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2008, 229., 249. o.

folyásolja: a tanukat az idő múlásával arányosan egyre több, a környezetük-ből érkező hatás is éri, és ez is káros lehet a helyes emlékkép megőrzése, illetve felidézése során.

Itt azonban újabb nehézséget vethet fel, ha az adott nyomozási cselekményt, bizonyítási eljárást nem lehet korábban elvégezni, a bűncselekmény elkövetésétől számított hosszabb ideig ugyanis a nyomozás csupán *in rem* lehetséges, azaz ha még nem került gyanúsítható személy a nyomozó hatóság látókörébe. Hasonló eredményre vezethet azonban az is, ha egy tanút későn találnak meg, aki tudtán kívül fontos információval bírhatott az adott cselekményről, és ez szintén torzult az idő múlásával.

Mindezek alapján csupán az lehet a megoldás, ha különösen az ilyen személyi tényezőkön alapuló bizonyítási eszközök beszerzését és a bizonyítási eljárások elvégzését minél gyorsabban és hatékonyabban hajtják végre – figyelembe véve az alaposság követelményét is.

Az előbbiek tekintetében más megvilágításba kerülhet a „tisztességes tárgyaláshoz való jog” keretében megfogalmazott, az Emberi Jogok Európai Egyezményében és az Emberi Jogok Európai Bírósága számos döntésében³⁰ kifejtett ésszerű időn belül történő eljárás követelménye is.³¹ Álláspontom szerint ez az elv csupán egy gyors és alapos felderítés megléte esetén érvényesülhet, ennek hiányában ugyanis nincs meg az a szükséges mennyiségű és hibáktól mentes információtömeg, amelynek alapján a bíróság ezen a bizonyos „ésszerű időn” belül döntést tudna hozni.

*Az eljárásban részt vevő személyek
tevőleges magatartása mint a justizmord egyik forrása*

A krimináltechnika célja természettudományos és műszaki-technikai eszközök, módszerek felhasználásával a nyomok és anyagmaradványok felderítése, rögzítése, és ezekből büntetőjogilag releváns tények megállapítása a bűncselekmény felderítése érdekében.

E tevékenység azonban csak akkor lehet eredményes, tévedésektől mentes, ha a vizsgálandó nyomok és anyagmaradványok az eredeti állapotukban állnak rendelkezésre. Ez azonban annál kisebb valószínűséggel lehetséges,

³⁰ Az eljárás elhúzódsának megsértése tárgyában döntött az Emberi Jogok Európai Bírósága például a Miklós kontra Magyarország-ügyben. Témánk szempontjából azonban fontosabb az ítélet azon megállapítása, amely kifejti, hogy „nem feladata a bíróságnak, hogy a nemzeti hatóságok által állítólagosan elkövetett tény- és jogbeli tévedésekkel foglalkozzon, kivéve, ha e tévedések az egyezményben védett jogokat és szabadságokat sérthetik”.

³¹ Emberi jogok európai egyezménye 6. cikk 1. pont.

minél többen kerülnek kapcsolatba velük, illetve a bűncselekmény helyszínével, így a bűncselekmény elkövetésétől annak felderítéséig legalább az elkövetővel, a felfedező tanúval és a nyomozó hatóság tagjaival, aminek következtében módosulhatnak vagy akár meg is semmisülhetnek. Bizonyos esetekben pedig az sem kizárt, hogy a természeti tényezők, a környezeti hatások, az időjárás idéz elő nemkívánatos változásokat.

Ha kronológiai sorrendben vizsgáljuk e folyamatokat, a bűncselekmény elkövetésekor elsőként és elsősorban az elkövetőtől származhatnak nyomok és anyagmaradványok. A tettes természetesen ezek megsemmisítésére vagy legalább módosítására törekszik, hogy a nyomozó hatóság munkáját nehezítse, illetve lehetőség szerint meg is akadályozza a bűncselekmény teljes felderítését. Az előzőekben vizsgáltakhoz képest tehát ez esetben a motiváció egyértelmű, amely természetesen adódik az elkövetői minőségből.

A lehetséges bizonyítékok módosításával az elkövető más személyre terelheti a gyanút, ezáltal is elősegítve az esetleges téves ítélet meghozatalát. De az sem elképzelhetetlen, hogy a nyomok és anyagmaradványok, tulajdonképpen a tárgyi bizonyítékok hiányában az elkövető gyanúsítottként szoba se jön, míg az adott bűncselekmény szempontjából indifferens személy lesz az, akit végül elítélnék.

Természetesen ebben az esetben sem bizonyítékok nélkül történő ítélethozatalról beszélünk, gondoljunk csak a már tárgyalt beismerő vallomásokra, tanúvallomásokra, azonosításokra, amelyek a nyomoktól és anyagmaradványoktól függetlenül léteznek, miközben jelentős bizonytalanságokat rejthetnek magukban, és kézzelfogható bizonyítékok nélkül nehéz megcáfolni és igazítani az ezekből adódó tévedéseket.

A tanúk közül elsősorban a sértettnek és a felfedező tanúnak lehet szerepe a helyszín megváltoztatásában, ami inkább a bűncselekmény miatti izgatottságból, figyelmetlenségből adódhat. Elvi lehetősége fennáll azonban annak is, hogy esetleg e személyek, akik a bűncselekmény elkövetése után elsőként kapcsolatba kerülnek a helyszínnel, tudatosan változtassanak a nyomokon, anyagmaradványokon, amivel a hozzátartozójukat vagy más, számukra fontos személyt akarnak védeni. Elképzelhető másfajta motiváció is (például az elkövető a sértettet kényszeríti a nyomok eltüntetésére), de nézeteim szerint a „véetlen” helyszínváltoztatáson és az ilyen emocionális okokon túli lehetőségek már kevésbé életszerűek.

Fontos megemlíteni továbbá, hogy ebben az esetben kevésbé fordulhat elő egy „beismerő vallomás” jellegű magatartás, tudniillik hogy valaki (de nem az elkövető) azért módosítja a nyomokat, hogy saját magát tettesként állítsa be.

E személyeken túl a nyomozó hatóság tagjainak tevékenysége, a helyszínt biztosító rendőr magatartása idézhet elő nem kívánt módosulásokat, amelyek végül tévútra vihetik a nyomozást.³² Ez akkor is súlyos hátrányt jelenthet a nyomozás menetében, ha a későbbiekben ki tudják zárni a téves verziót, mivel jelentős idővesztéssel együtt járhat, ami viszont már veszélyezteti az eredményességet. Természetesen utóbbi igaz a mások által végzett helyszínváltoztatásokra is, de előbbi az, amit közvetlenül a nyomozó hatóság ki tud és ki kell hogy küszöböljön, annál is inkább, mivel ezek a problémák a saját érdekkörében merülnek fel.

A problémával kapcsolatosan azonban *Pusztai László* utal arra is, hogy a megváltoztathatatlanság követelményének bizonyos esetekben törést kell szenvednie a kriminalisztikainál (eljárásjoginál) méltányolandóbb érdekek hatására: „*mindenekelőtt prioritást élvez az ember életének megmentéséhez fűződő érdek a büntetőeljárás sikeres lefolytatásához fűződő érdekkal szemben. [...] A segítségnyújtás során azonban a lehetőségekhez képest arra kell törekedni, hogy a legkevesebb elváltozás jöjjön létre.*”³³

Ennek jellegzetes példaként éppen a móri bankrablás esete említhető, hiszen először a mentőknek kellett végigjárniuk a helyszínt túlélőket keresve, miközben módosulhattak a nyomok és anyagmaradványok is.³⁴

A nyomozás folyamán a tárgyi bizonyítékok megszerzésekor szintén a nyomozó hatóság szerepe kerül előtérbe. Fontos a körütekintő és alapos nyomozói munka (mind a helyszíni szemle, mind a házkutatás idején) egyrészt, hogy megtaláljanak minden releváns nyomot és anyagmaradványt, másrészt, hogy a rögzítésnél ne keletkezzenek bennük további módosulások. Ezek jelentősége abban mutatkozik meg leginkább, hogy általuk feltárhatók a terhelt, illetve a tanúk vallomásainak hibái, tévedései.

A körütekintő és alapos nyomozói munka szükségességét bizonyítja a következő eset is: egy férfit azzal vádoltak, hogy ő ölte meg a feleségét, az elkövetés feltételezett időpontjára ugyanis nem volt alibije. Az elkövetés időpontját kedd este hat órától nyolc óráig terjedő időszakra állapították meg. Ezt arra alapozták, hogy a nő feltehetően hat órakor ért haza, és a munkaruhájában volt, amikor a bűncselekmény történt. Csak később derült ki, hogy a helyszíni szemlén készített fotókon nem olyan színű ruhát viselt, mint ami-

32 Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: i. m. 301. o.

33 Pusztai László: Szemle a büntetőeljárásban. KJK, Budapest, 1977, 217. o.

34 Kovács Lajos: i. m.

ben a tanúk e keddi napon látták. Vagyis másnap reggel munkába menet előtt ölték meg. Erre az időpontra pedig már a férjnek is volt alibije.³⁵

A szakértő esetén az előbbiekhöz hasonló közrehatásról nem nagyon beszélhetünk, a munkájukat azonban befolyásolhatja, ha nincsenek megfelelően tájékoztatva az ügy körülményeiről, vagy a vizsgálandó anyagmaradványokat nem megfelelő minőségben bocsátják a rendelkezésükre.

A szakértői tevékenység során a nyomokból és anyagmaradványokból levont következtetések ideális esetben tudományos megalapozottságúak, de mégis előfordulhatnak hibalehetőségek, ezek gyökere elsősorban a szakértő előítéletes vagy nem megfelelő minőségű munkájában keresendő.

E momentum pedig súlyos veszélyeket hordoz magában, hiszen „*a hatóságok és a felek bizonyos értelemben »kiszolgáltattott« helyzetben vannak a szakértővel szemben: ellentétes bizonyítékok és nem szakmai természetű hibák hiányában »el kell hinniük« a véleményben foglaltakat*”.³⁶

A téves következtetésekben rejlő veszélyek elkerülésére egyrészt a Be. bevezette a szakértők párhuzamos meghallgatását mint bizonyítási eljárást³⁷, ez a szakértők eltérő véleménye esetén segíthet feloldani a felmerülő ellentmondásokat, másrészt a Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy „*a szakvélemény ellentmondásainak a feloldása nélkül az elsőfokú bíróság ítélete megalapozatlan*”³⁸.

A szakértői bizonyításban rejlő hibalehetőségekre példaként említhető egy 1991-es, egyesült államokbeli tüzeset. Cameron Todd Willinghamet szakértői vélemények alapján vádolták meg a saját lakásának felgyújtásával; a tűzben három gyermeke is meghalt. A tűzszakértők a helyszínen olyan foltokat, alakzatokat találtak, amelyeket gyújtogatásra utaló nyomoknak véltek. Szakvéleményük alapján a „háromszoros gyerekgyilkost” halálra ítélték, majd 2004-ben ki is végezték. Habár a kivégzése előtt már voltak olyan szakértői vélemények, miszerint Willingham nem követte el a terhére rótt bűncselekményt, nem kapott kegyelmet. A tüzeset rekonstruálásán alapuló vélemények megállapították, hogy a helyszínen talált foltok nem égést gyorsító anyagok voltak, csupán a tűz levegő általi berobbanása hozta létre őket, maga a tűz pedig elektromos hiba következménye volt.³⁹

35 Zakaria Erzincanlı: Helyszínelők. A törvényszéki vizsgálatok képes útmutatója. Alexandra Kiadó, Pécs, 2006, 31. o.

36 Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben. KJK, Budapest, 1987, 242. o.

37 Be. 125. §

38 BH, 2005/385.

39 David Grann: Trial by Fire. Did Texas execute an innocent man? The New Yorker, September 7, 2009.

Az elkövető megtalálása érdekében alkalmazott azonosítási módszerek (az ujjnyom, illetve a DNS alapján történő azonosítások, a szagazonosítás, vagy éppen a profilalkotás eredménye) többnyire megbízhatók, de lehetnek olyan körülmények, amelyek mégis tévedéshez vezetnek.

Az ujjnyom és a DNS alapján történő azonosítás esetén fontos kérdés a *mi*kor, tehát annak a tisztázása, hogy a feltételezett elkövetőtől származó nyomok, anyagmaradványok a bűncselekmény elkövetésekor kerültek-e a helyszínre, vagy más időpontban. Ha ezt nem sikerül bizonyítani, akár kategorikus szakvélemény esetén is fennállhat annak a lehetősége, hogy nem bűnös vádlottat ítélnék el. Megjegyzendő azonban, hogy a DNS alapján történő azonosítás az esetleges hibalehetőségek ellenére is az egyik legbiztosabb módszer az azonosításra. Az Egyesült Államokban – miután elfogadottá vált az alkalmazása – éppen ennek segítségével tisztázták több halálraítélt ártatlanságát.

Az említettekhez képest a szagazonosítás problémás, hiszen – figyelembe véve a szag illékony természetét – nem gyakran kerülhet sor a rögzítésére. Ha mégis sikerül, e módszer alkalmazása sem hoz mindig a valóságnak megfelelő eredményt. Egyrészt itt is felmerül a kérdés, hogy *mi*kor került adott személy szagnyoma a bűncselekmény helyszínére, másrészt az azonosítást végző kutyák tévedhetetlensége sem bizonyított tény.⁴⁰

Pusoma Dénes lényegében három bizonyíték: szagazonosítás eredménye, szellemi fogyatékos tanú vallomása és a vádlott saját kezűleg írt beismerő vallomása alapján ítélték el halált okozó testi sértés, valamint rablás kísérlete miatt.⁴¹ Csupán a szagazonosítás eredményét vizsgálva megállapítható, hogy az bizonyos tekintetben tényleg „sikeres” volt, hiszen Pusoma tényleg ott járt a bűncselekmény helyszínén, de nem mindegy, hogy *mi*kor.

Egy másik példa az Ambrus Attila-ügy kapcsán fordult elő, amikor egy esetben a szagminta alapján a Szűcs testvéreket azonosította a kutya. Megjegyzendő, hogy a tanúk is őket ismerték fel Ambrus Attila helyett.⁴²

*„A profilalkotás az elkövető személyiségprofiljának, személyiségképének megalkotására irányul, ezáltal mintegy a személyazonosítás egyik modern, az elmúlt évtizedekben teret nyert formájává vált. Az elkövetői személyiségprofil ismeretében újabb verziókat tud felállítani a nyomozóhatóság, amelyek ellenőrzése az elkövető felderítéséhez is vezethet.”*⁴³

40 Bócz Endre (szerk.): i. m. 689. o.

41 Tájékoztatás a Heves Megyei Bíróságon Pusoma Dénes büntető ügyében lefolytatott eljárásról és az azt követő kártalanítási perről. <http://www.hevesbir.hu/medianyilv.htm>

42 P. Gál Judit – Ambrus Attila: Én, a Whiskys. IPM Könyv, Budapest, 1999, 168. o.

43 Tremmel Flórián – Fenyesi Csaba – Herke Csongor: i. m. 220. o.

A nyomozás folyamán betöltött funkciói közül témánk szempontjából elsősorban annak van jelentősége, hogy segít leszűkíteni a lehetséges elkövetői kört. Kérdés azonban, hogy ez a leszűkítés elegendő-e ahhoz, hogy a már meglévő közvetett bizonyítékok alapján a potenciális elkövetők közül ténylegesen a tettes kiválasztására kerüljön sor.

A bíró személyében rejlő okok

A bíró büntetőeljárásban betöltött szerepének, feladatának jellegéből adódóan a tévedések okai alapvetően kétféle kategória szerint vizsgálhatók. Az egyik megközelítés alapját az adja, hogy a bíróság hozott anyagból dolgozik, tehát az előzőekben vizsgált tényezők mind közrehatnak az ítélethozatalban, így – ha a bírósági szakban sem sikerül feltárni és kiküszöbölni őket – az eljárás korábbi szakaszainak hibái is a végső döntés részét képezik.

Az e tényezőkben rejlő kockázatot tehát az adja, hogy ez a hozott anyag a bírói meggyőződés kialakulásának alapja. Ez a büntetőeljárás természetéből adódik, hiszen a bűncselekmények teljes felderítését nem végezheti maga a bíróság, így kénytelen támaszkodni az ügyészség (nyomozó hatóság) által elért bizonyítékokra. Ez pedig – a hibák, tévedések tovaryűzése mellett – elősegítheti a nyomozás folyamán kialakult téves prekonceptió tárgyalási szakra való áttérését is, és ennek feltárása, az attól való eltérés egyre nehezebb.⁴⁴

Az információk, a bizonyítékok a bírósághoz tehát csak többszöri áttételen keresztül jutnak el, ez viszont már felveti az információtorzulás, rosszabb esetben az információtorzítás lehetőségét is, ezek pedig még inkább megnehezítik egy adekvát ítélet meghozatalát.

A tévedések kiküszöbölése a bírósági szakban már csak elsősorban a jegyzőkönyvek összevetése, a tárgyaláson felvett bizonyítás alapján, az ellentmondások felderítése által lehetséges. E szakaszban sem kizárt azonban az eljárásban részt vevők, különösen a tanúk tévedése, hiányos vallomástétele, hiszen „a bírósági eljárások nem teszik lehetővé, hogy egy kényelmes tempóban haladjon az ügy, így a kihallgatottak kérdés nélküli beszélgetését célzott

⁴⁴ Álláspontom szerint éppen a hibás prekonceptió vezethetett el a móri bankrablás esetében is igazságtalansághoz. Egyet kell értenem tehát Tóth Mihály ama gondolatával, miszerint „a hibásnak bizonyult prekonceptiót a nyomozás során alakították ki, ott igazították (vagy próbálták igazítani) a bizonyítékokat a feltételezett tényekhez”. Tóth Mihály: Mór belénk égett árnyéka. Magyar Rendészet, 2009/3–4., 6–7. o.

kérdésekkel kell kombinálni”⁴⁵. Ez pedig, ahogy már láttuk, információvesztéshez, tévedésekhez vezethet.

A tévedések okainak másik csoportját lényegében a bíró személyisége és bizonyítékértékelő szerepe adja, ami, függetlenül a hozott anyag valóságnak megfelelő voltától, helytelen megállapításokat, következtetéseket idézhet elő.

A büntetőeljárásról szóló törvény kimondja a bizonyítékok szabad mérlegelésének elvét, valamint az ennek következtében kialakuló meggyőződés alapján történő bizonyíték értékelésének követelményét.⁴⁶ Fontos vizsgálni azonban, hogy ez a meggyőződés hogyan alakul ki, milyen tényezők befolyásolják, hiszen a bíró személyén kívül álló okok mellett ez az a folyamat, amely mint bizonytalansági tényező jelenik meg az ítélet tartalmának kialakításában, melynek hibái, hiányosságai végül téves döntéshez vezethetnek.

Az eljárás egyéb résztvevőinél már vizsgáltuk a személyiségük, tapasztalataik, előítéleteik szerepét az észlelés, emlékezés és ezek visszaadása folyamatának körében, ezek azonban a bíró tevékenységében is szerepet játszanak.

Jerome Frank a következőképpen fogalmazta meg: „A bíró annak a tanúja, ami a tárgyalóteremben történik. Abból kell megállapítania az eset tényállását, amit lát, illetve hall, vagyis a tanú szavaiból, gesztusaiból és viselkedésének egyéb jellemzőiből. [...] Ha a tanúk emlékezhetnek rosszul, vagy visszaadhatják a történeteket kiszínezve, ugyanígy a bíró is elkövethet hibát a vallomás összefüggéseinek feltárásában.”⁴⁷

Mindezek mellett fontos megjegyezni, hogy ami a tanúvallomás esetén ki-küszöbölendő tényező, tehát a tapasztalataikon, előítéleteiken keresztül meggyőződés kialakulása az elkövetett bűncselekményre, valamint a tettes személyére vonatkozóan, az a bírónál szükségszerű velejárója az ítékezés folyamatának. Ennek természetesen az előbbiek tekintetében vannak előnyei és hátrányai is. Előnynek tekinthető a bíró személyében meglévő szakmai felkészültség, tapasztalat, emberismeret megléte, mindamellett hátrány lehet a magánéleti tapasztalatok, benyomások, esetleges előítéletek vagy éppen szimpátia. Ezek mind a bíró személyiségének összetevői, és csak megfelelő egyensúlyuk esetén lehetséges optimális döntéshozatalról beszélni.

Mindazonáltal az ítélet csupán személyi bizonyítékokra történő alapozása sem kívánatos, hiszen azok jelentős bizonytalansági tényezőket hordozhatnak magukban, így mindenképpen irányadó a lehető legtöbb tárgyi bizonyí-

⁴⁵ Elek Balázs (2008): i. m. 143. o.

⁴⁶ Be. 78. § (2)–(3) bek.

⁴⁷ Jerome Frank: Bíráskodás az elme ítélőszéke előtt. Válogatott írásk. Szent István Társulat, Budapest, 2006, 59. o.

ték beszerzése. Természetesen ezekből megfelelő következtetések levonása szintén okozhat problémákat, de talán kevésbé vitás a kiindulás alapja, mint az előbbi esetben.

A justizmordok meghozatalában az említetteken kívül szerepet játszhat még egyes bizonyítékok megfelelő indok nélküli figyelmen kívül hagyása vagy nem a súlyuknak megfelelő értékelése is. A Legfelsőbb Bíróság ezért kimondta, hogy *„megalapozatlan az ítélet, ha a bíróságnak a bizonyítékokat értékelő tevékenysége nem felel meg az eljárási törvény rendelkezéseinek. Ilyennek kell tekinteni a bírói gyakorlat szerint, ha a bírói meggyőződés kialakításához szükséges értékelés sérti az ésszerűség és a logika szabályait, továbbá, ha a bíróság nem vont valamennyi bizonyítékot a mérlegelési körébe”*⁴⁸.

Ha sikerül is minden tévedést elkerülni, akkor sem mondhatunk mást, mint hogy *„a tényeket illetően a bírói folyamatban is csupán valószínűség-következtetésekkel számolhatunk. [...] A bírói ténymegállapítás igazsága így a legjobb esetben is az, aminek emberi megismerésünk adott feltételei között versenyképes alternatívája nincs”*⁴⁹.

Az eddigi megállapításaink jellemzően a kontinentális rendszerek büntető igazságszolgáltatásának sajátosságain alapultak, hiszen ezek esetén igaz, hogy az adott bűncselekményt tárgyaló bíró személyében rejlő hibák az eljárás záró szakaszában még hatással lehetnek az ügy kimenetelére.

Az angolszász (elsősorban amerikai) büntetőeljárásban ez némileg más-képp alakult, hiszen, eltérően a kontinentális jogrendszerekben érvényesülő hivatásos bírók általi igazságszolgáltatástól, ott esküdtszéki bírászkodás működik.⁵⁰ Az Egyesült Államokban egy hivatásos bíró általi döntésre csupán abban az esetben kerül sor, ha a vádlott beismerte tettét és vádalkut kötött, lemondva ezzel az ügy esküdtszék általi elbírálásáról.⁵¹ Egyéb esetekben, amikor érdemi tárgyalást kell lefolytatni, az esküdtszék ítélkezik a bíró által történő – a bizonyítékértékelést, illetve a kizárt bizonyítékokat érintő kérdésekre vonatkozó – jogi kioktatás, iránymutatás után.

Problémaként vetődhet fel azonban, hogy ebből a jogi felvilágosításból, illetve az ügyész és az ügyvéd előadásából mennyit értenek meg az esküdtszék tagjai, és mindezek alapján milyen módszerekkel jutnak el az ítélethez.⁵²

48 BH, 2000/47.

49 Varga Csaba: A bírói ténymegállapítási folyamat természete. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 139. o.

50 Badó Attila – Bóka János: i. m. 137–152. o.

51 Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: i. m. 633. o.

52 Lásd erről részletesebben Jerome Frank: i. m. 107–108. o.

Ez pedig magával hozhatja azt a következményt, hogy az ügyész és az ügyvéd az érzelmekre hatva és kevésbé szakmai érvekkel próbálják az igazukról meggyőzni az esküdteket, a tárgyaláson hallottak laikus szempontú értékelése azonban csupán intuíción, érzelmeken, benyomásokon alapuló ítéletet indukálhat, amely adott esetben megfelel a társadalmi büntetőigény beteljesülésének, mindazonáltal nem feltétlenül tesz eleget a bűncselekmény és a bizonyítékok valós értékelésének, mérlegelésének.

Meglátásom szerint éppen ezek miatt több téves ítélet születhet elsősorban a nagy súlyú, a társadalmi érdeklődésre is számot tartó ügyekben, ennek következtében nagyobb felelősségük lehet a fellebbviteli fórumoknak a tévedések feltárásában.

E rendszer hibáit jól szemlélteti az a momentum is, hogy a súlyos bűncselekményekkel megvádoltak ártatlansága sok esetben nem derül ki az elsőfokú ítélethozatal idején. Általában hosszú éveknél kell eltelnük ahhoz, hogy kemény munka és bizonyítások árán megmeneküljön az elítélt adott esetben a halálbüntetéstől.⁵³

Az Egyesült Államokban több, a téves elítélésekkel foglalkozó szervezet működik, ilyen például az *Innocence Project*, amely kutatásai, vizsgálatai alapján a szemtanúk tévedéseit, a megbízhatatlan tudományos eredményeket, a hamis beismeréseket, az eljáró hatóságok hibáit, az informátorok, besúgók szerepét és a rossz védelmet nevezi meg a tévedések fő okaként.⁵⁴

Utóbbiakkal kapcsolatban megemlíthető, hogy a *Crime Lab Report* által vizsgált esetek (csupán) két százalékában okozott a rossz védelem téves ítéletet, a zárkatársak vallomásai pedig 13 százalékban hatottak közre a tévedésekben. Utóbbi szám elég magas, de nem meglepő, hiszen az Egyesült Államokban a bűncselekmények felderítésében segítő elkövető előnyben, kedvezményben részesülhet saját ügyében.

Mindeközben figyelemre méltó e kutatások ama eredménye, miszerint a justizmordokban a tanúk általi téves azonosítások játsszák a legnagyobb szerepet, így a vizsgált esetek 77 százalékában; ehhez képest a krimináltechnikai tévedések 13, a hatóság pedig 14 százalékban hatott közre a hibás döntés megszületésében.⁵⁵

⁵³ Ezt mutatják egyebek között a Badó – Bóka szerzőpáros által feldolgozott esetek, illetve az Innocence Project kutatásainak eredménye is. Badó Attila – Bóka János: i. m.; <http://www.innocenceproject.org>
⁵⁴ <http://www.innocenceproject.org>

⁵⁵ John Collins – Jay Jarvis: i. m.

Összegzés

Az igazságszolgáltatásban az ember a legnagyobb bizonytalansági tényező, ezt a jogalkotó által törvényi garanciákkal körülbástyázott eljárás sem képes teljes egészében kizárni, ellensúlyozni. Az ennek nyomán bekövetkező leg-súlyosabb hiba, ha a bíróság olyan vádlottat mond ki bűnösnek, aki nem kö-vette el a terhére rótt bűncselekményt. A végső szót, a téves ítéletet végül te-hát az igazságszolgáltatást megtestesítő bíró mondja ki, e tévedés azonban egy komplex folyamat következményeként ölt testet, amiben szerepe van az eljárás minden résztvevője szubjektumában és ezáltal magatartásában fellel-hető hibának, bizonytalansági tényezőnek.

A sértett és a tanúk szerepe a bűncselekmény rekonstruálásánál, az elkövető azonosításánál fokozott jelentőséggel bír, így a rosszul megfigyelt események, a hibás emlékképek, az előítéletes vagy éppen hamis vallomások már a nyomozás kezdetétől gátjai lehetnek a valós történések feltárásának. Utóbbiak közül talán a legnagyobb kockázata a hamis beismerő vallomásnak van. Éppen ezért a nyo-mozó hatóság még kevésbé engedheti meg magának az olyan hibákat, amelyek megelőzhetők volnának a nyomozás alapvető szabályainak betartásával, itt is hangsúlyozva az előítélet eljárásból való kizárásának fontosságát, az egyoldalú nyomozás elkerülését, hiszen ezek olyan prekoncepciók kialakulásához vezet-hetnek, amelyek megdöntése a későbbiekben jelentős nehézségekbe ütközhet.

A szakértő érdekkörében felmerülő nehézségek szintén akadályai lehet-nek egy helyes ítélet meghozatalának. E tekintetben nagy jelentőségű, hogy megfelelő minőségben bocsátották-e a rendelkezésére a vizsgálandó nyomo-kat és anyagmaradványokat; hogy a szakértő előítéletektől mentesen alakítot-ta-e ki, illetve a valóságnak megfelelően és tudományos megalapozottsággal alkotta-e meg a szakvéleményét. Az alapvetően tévedésektől, hibáktól men-tes szakvélemény esetén is fennállnak azonban a valószínűségi jellegből adó-dó problémák, ennek megfelelő kezelése szintén a nyomozó hatóságok, vég-ső soron pedig a bíró feladata.

A bíró mint végső döntéshozó esetén a problémát az a sajátosság jelenthe-ti, hogy az ő személyét éri a legnagyobb befolyás elsősorban a nyomozó ha-tóságok és az ügyészség részéről, hiszen az e hatóságok által rendelkezésre bocsátott iratok alapján ismeri meg az adott ügyet. Ez a momentum pedig ob-jektíve a „vád oldalára állíthatja” a bírót, lévén hogy a védelem oldalán nincs ilyen súlyú információforrás.⁵⁶ Véleményem szerint ilyen körülmények kö-

⁵⁶ Ezért is különösen jelentős a Be. azon rendelkezése, amely az ügyész számára egyaránt előírja a ter-helő és mentő bizonyítékok feltárását. Be. 28. § (1) bek.

zött nehéz a függetlenedés a hatóságok által előirányzott prekonceptióktól, ez pedig még inkább megnehezíti a bírónak azt a feladatát, hogy az elért bizonyítékokból felismerje azokat, amelyek nem felelnek meg a valóságnak.⁵⁷

A tévedés lehetősége tehát Damoklesz kardjaként lebeg az egész büntető-eljárás felett, márpedig ez helyrehozhatatlanul megingathatja a társadalom igazságszolgáltatásba, sőt jogállamiságba vetett hitét, bizalmát.

Különös jelentősége van tehát annak, hogy ki és miben „tévedett”, és azt melyik eljárási szakban tette, hiszen e hibák, legyenek bármily jelentéktelennek tűnők is az eljárás kezdetén, felderítésük és tisztázásuk hiányában, az eljárás végéhez érve áttörhetetlen falként emelkedhetnek a terhelt elé a bűnösség megállapításától való megmenekülése útján. Így a nyomozás közben elkövetett krimináltaktikai és krimináltechnikai hibák következményei is a bírósági szakban meghozott téves ítéletben csapódnak le, ugyanúgy, mint a bíró személyében rejlő bizonytalansági tényezők, tévedések.

Mindezek tekintetében a nyomozás során elkövethető hibák és ezek tévedéshez vezető hatásainak vizsgálata jelenleg fontosabb, mint a bíró tévedése, hiszen a büntetőeljárás reformjának megíúsulása folytán még mindig túlzottan hangsúlyos ez a büntetőeljárási szak.

A problémát tovább mélyíti az ítélethozataltól való távolsága, ami egyre inkább megnehezíti az esetleges hibák kijavítását, az ellentmondások felderítését, és talán ez is az oka annak, hogy – kissé sarkítva – szinte csak az e szakban feltárt körülmények, bizonyítékok „szentesítésére” kerül sor a bíróság előtt.

Ennek megfelelően a nyomozás során nemcsak olyan szintű felderítés zajlik, amely elegendő a vádemeléshez, hanem szinte minden lehetséges bizonyíték feltárása, amely az ügyben terhelő és mentő tényként elősegítheti a bíró meggyőződésének kialakulását. E momentum azonban még nagyobb felelősséggel terheli az amúgy is nehéz felderítési tevékenységet: azzal, hogy az egész büntetőeljárás sorsa itt dől el.

De hiába a nyomozás e nagy súlya, hiszen az ítéletet végül mégis csak a bíró mondja ki, és elvileg senki sem gátolja meg abban, hogy ő maga is bizonyítást folytasson le. Az már más kérdés, hogy a megismételhetetlen nyomozási cselekményekkel itt már nem lehet mit kezdeni.

Mindezeket figyelembe véve követelményként fogalmazható meg az eljárás elhúzódtásának elkerülése, tehát a gyors nyomozás és ezáltal a lehető leg-

⁵⁷ Hasonló gondolatokat fejt ki Király Tibor a büntetőeljárás-jogi tankönyvében. Király Tibor: Büntető-eljárási jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 130–131. o.

rövidebb időn belül történő ítélethozatal, ami jelentősen elősegítené mind a sértett, a tanúk, az eljáró hatóság tagjainak visszaemlékezését, mind a nyomok, anyagmaradványok felhasználhatóságának, újabb vizsgálatok alá vetésének lehetőségét. További követelmény az egy „helyesnek hitt” verzióhoz való ragaszkodás mellőzése a nyomozó hatóság részéről; ugyanígy az ügyesség részéről ennek az egy lehetséges megoldásnak a mindenáron történő alátámasztása; végül a szubjektumában is pártatlan bíró legmagasabb szintű szakmai felkészültsége, emberismerete, egészséges kételkedésének fenntartása, szinte saját személyiségétől is független meggyőződésének kialakítása, ami által képes felismerni az addig felhalmozódott csúsztatásokat, bizonytalanságokat, torzulásokat, és az ítéletével tényleg igazságot szolgáltatni.

Mindeme tevékenysége során pedig kívánatos lenne az *in dubio pro reo* elv maradéktalan érvényesülésének szem előtt tartása, hiszen éppen ez az a jogalkotó által törvénybe iktatott garancia⁵⁸, amely féket jelenthet a justizmordok bekövetkezéséhez vezető úton azáltal, hogy „*ha a bizonyítás tárgyául szolgáló tény tekintetében a bizonyítás összes lehetőségeinek kimerítése ellenére is kétség marad fenn, azt az ügydöntő határozatban a terhelt javára kell értékelni*”⁵⁹.

IRODALOM

- Badó Attila – Bóka János:** Ártatlanul halálra ítélték. Az amerikai igazságszolgáltatás tévedései. Nyitott Könyv Kiadó, Budapest, 2003
- Beccaria, Cesare:** A bűnokről és büntetésekről. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 1998
- Bócz Endre (szerk.):** Kriminológia I–II. Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2004
- Collins, John – Jarvis, Jay:** The Wrongful Conviction of Forensic Science. Crime Lab Report, 2008. http://www.crimelabreport.com/library/pdf/wrongful_conviction.pdf
- Cséka Ervin – Fantoly Zsanett – Károlyi Judit – Lőrinczy György – Vida Mihály:** A büntetőeljárás jog alapvonalai I. Bába Kiadó, Szeged, 2006
- Elek Balázs:** A hamis beismerő vallomást eredményező befolyásolás a büntetőeljárásban. *Debreceni Jogi Műhely*, 2007/2. <http://www.jogimuhely.hu>
- Elek Balázs:** A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 2008
- Elek Balázs:** A személyi bizonyítékok megbízhatósága a büntetőperekben. *Rendészeti Szemle*, 2009/3.
- Erdei Árpád:** Tény és jog a szakvéleményben. KJK, Budapest, 1987

⁵⁸ Be. 4. § (2) bek.: „A kétséget kizáróan nem bizonyított tény nem értékelhető a terhelt terhére.”

⁵⁹ Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián: i. m. 82. o.

- Erzinçioğlu, Zakaria:** Helyszínelők. A törvényszéki vizsgálatok képes útmutatója. Alexandra Kiadó, Pécs, 2006
- Farkas Ákos:** A falra akasztott nádpalca, avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai. Osiris Kiadó, Budapest, 2002
- Farkas Ákos – Róth Erika:** A büntetőeljárás. Complex Kiadó, Budapest, 2007
- Fenyvesi Csaba:** A védőügyvéd. A védő büntetőeljárás szerepéről és jogállásáról. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2002
- Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián:** Új magyar büntetőeljárás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004
- Fenyvesi Csaba:** Szembesítés. Szemtől szemben a bűnügyekben. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2008
- Finszter Géza:** Bizonyításméletek a jog világában. *Rendészeti Szemle*, 2006/7–8.
- Frank, Jerome:** Bíraskodás az elme ítélőszéke előtt. Válogatott írások. Szent István Társulat, Budapest, 2006
- Gödöny József:** Bizonyítás a nyomozásban. KJK, Budapest, 1968
- Grann, David:** Trial by Fire. Did Texas execute an innocent man? *The New Yorker*, September 7, 2009
- Graßberger, Roland:** Psychologie des Strafverfahrens. Springer Verlag, Wien, 1950
- Hajdu Lajos:** A felvilágosodás büntető eljárásjogi követelése. In: **Tóth Mihály (szerk.):** Büntető eljárásjogi olvasókönyv. Osiris Kiadó, Budapest, 2003
- Kertész Imre:** A kihallgatási taktika lélektani alapjai. KJK, Budapest, 1965
- Király Tibor:** Büntetőítélet a jog határán. Tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről. KJK, Budapest, 1972
- Király Tibor:** Büntetőeljárás jog. Osiris Kiadó, Budapest, 2008
- Korinek László:** Bűnözési elméletek. Duna Palota és Kiadó, Budapest, 2006
- Kovács Lajos:** A Mór megtette... Az elmúlt évek legmeggrázóbb magyar gyilkosságai. Korona Kiadó, Budapest, 2009
- Nagy Lajos:** Tanúbizonyítás a büntetőperben. KJK, Budapest, 1966
- Odenhal, Hans Jörg:** Die Gegenüberstellung im Strafverfahren. Richard Boorberg Verlag, Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar, 1992
- Peters, Karl:** Fehlerquellen im Strafprozess. Eine Untersuchung der Wiederaufnahmeverfahren in der Bundesrepublik Deutschland. Bd. 2. C. F. Müller Verlag, Karlsruhe, 1972
- P. Gál Judit – Ambrus Attila:** Én, a Whiskys. IPM Könyv, Budapest, 1999
- Pusztai László:** Szemle a büntetőeljárásban. KJK, Budapest, 1977
- Savage, Stephen P. – Milne, Becky:** Miscarriages of justice. In: **Newburn, Tim – Williamson, Tom – Wright, Alan (eds.):** Handbook of Criminal Investigation. Willan Publishing, Cullompton, 2007–2008
- Szijártó István:** A pszichofiziológiai (poligráf) vizsgálat és eredményeinek felhasználási lehetősége az élet elleni bűncselekmények felderítésében. Tansegédlet. Rendőrtiszt Főiskola, Budapest, 1990

Tóth Mihály: A taktikai blöff alkalmazása. *Belügyi Szemle*, 1980/5.

Tóth Mihály (szerk.): Büntető eljárásjogi olvasókönyv. Osiris Kiadó, Budapest, 2003

Tóth Mihály: Mór belénk égett árnyéka. *Magyar Rendészet*. 2009/3–4.

Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006

Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: Kriminalisztika. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2009

Varga Csaba: A bírói ténymegállapítási folyamat természete. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992

INTERNETES FORRÁSOK

Tájékoztató a Heves Megyei Bíróságon Pusoma Dénes büntető ügyében lefolytatott eljárásról és az azt követő kártalanítási perről. <http://www.hevesbir.hu/medianyilv.htm>

<http://www.innocenceproject.org>